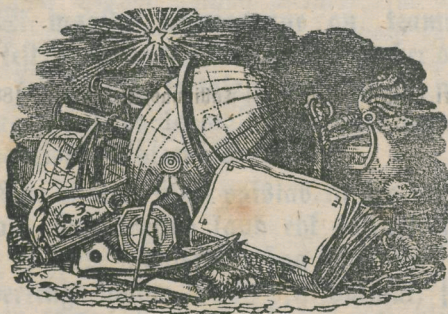

Geograhwii,

ehf õpetus

maailma suurusest ja maailma maadest.

Kolmas trükk:

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

An 880

Geograhwii

Cartus. EA 36559

Trükitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega.

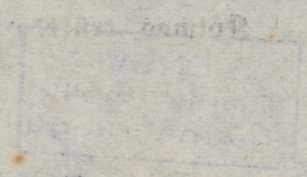
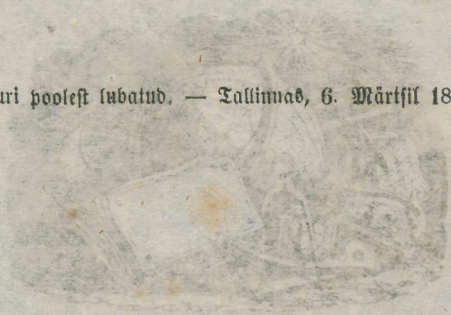
—
1880.

Geograph

ausgegeben

Verlag von J. Neumann, Neudamm

Zensuri poolest lubatud. — Tallinnas, 6. Märtsil 1880.

Ces-juhatus.

1.

Meie maailm on ühe kuuli sarnane, sellepärast nimetatakse teda ka maailma keraks.

a) Et maailm ümmargune on, teame meie selgeste sest, et mitmed inimesed teda ümber on reisinud, ja teiseks sest, et tasase mere pääle wadates meil kaugelt tulewa laewast keige esite tema päälmine mastiots nähtawaks tõuseb.

b) Aga et meie filmi paistab. otsego oleks maa üks tasane ümmargune laud ehk taldref, see tuleb sest, et meie maakera wäga suur on. Tema on ümberringi mõõta 5400 penikoormat, ja otsekohe läbi mõõtes 1720 penikoormat suur.

2.

Maakera liikumine on kahesu gune: esiteks keerub tema 24 tunniga kord ise enese ümber, ja teiseks lennab ta üht otsata ringi aastas kord päikese ümber.

3.

Maakera lennab ilma laiuse sees ja teda peetakse päikese tõmbamise jõuust, aga päike ise seisab paigal.

Mendasamuti on meie maakera sees ka üks külge tõmbamise jõud, ja sest see tuleb, et maa-

Tera küljest midagi ära ei saa kukkuda, ja et igas kuus kord tema ümber lendaw kuu temast eemale ei pääse, waid alati oma ringi tema ümber peab jooksuma.

4.

Maakera enese-ümber weermisest sünnib päew ja öö; aga tema jooksmisest ümber pääwa saab meile: kewade, sui, sügise ja talwe. Sa seesugune ilma muutmine tuleb päikese joonede läbi, kuidas nemad püsti ehk wiltu maakera pääle tema ringjooksus langewad. Siin on weel tähentada, et kui maa täie winklis pääwa wastu seisaks, siis oleks keige maakera pääl alati ühepittune päew ja öö, ja oleks üle keige maakera ühesugune ilm. Aga et maa pääwa wastu wiltu-winklis seisab, selleläbi on niisugune muutmine päewa, öö ja ilma wahel.

5.

Et maakera pääl iga kohta äratäada, on targad mehed seda nenda teinud, et nemad ühe kerafarnase kuuli, keie pääle keie ilma maad ja mered on maalitud, mitme joonte läbi risti ja pittuti sibiwiihil ära on jaganud.

Niisugused sibiid ehk jooned on:

a) Maatelg, see on see sibiit, mis põhjamaa otsast lõuna otsa maast otse läbi käib, ja kelle ümber maakera otse nenda weereb, kui rattas telje ümber. Maatelje kaks otsa nimetasse pooliks, teist põhja, teist lõuna pooliks.

b) Pittuse sibiid ehk jooned, mis lõuna poolist põhja poolini tõmbatud on. Neid on 360, ja

iga ühe wahhe, sest lõuna ja põhja pooli wahel on 15 penikoormat.

c) Laiuse sihid ehk jooned, mis pikkuse sihidest winklis risti läbi ümber maakerra käiwad. Need on lõuna poolist funni põhja poolini 180, ja iga ühe wahhe on ka 15 penikoormat.

6.

Neist laiuse sihidest on isseäranis tähele panna:

a) Maawöö ehk poolitaja (ekwaator), mis kes-
felt lõuna ja põhja pooli wahelt, ümber maakerra
käib.

b) see 23^{mas} laiuse siht lõuna, ja 23^{mas} laiuse
siht põhja poolt ekwaatori ehk maawööd. Keif maa,
mis nende alla kannab, on väga palaw maa, kus
mitte talwet ei ole. See maajagu nimetatakse
palawaks tsooniks.

c) see 23^{mas} laiuse siht lõuna poolist ekwaatori
poole, ja 23^{mas} laiuse siht lõuna poolist ekwaatori
poole, sest et poolidest funni nende sihideni alati kül-
m on, ja põlini jää seisab. Need kaks maajagu
nimetatakse külma tsoonideks.

Keif need maajaud, mis palawa ja külma tsoo-
nide wahel on, nimetatakse paraja sooja maa tsoo-
nideks; ja nende maajaudes on enamiste talwel
paras kül-
m, ja suil paras soe.

Maailma maadest ja meredest.

Kaks jagu maailma on weega katetud, ja
üks jagu on maad.

Keif seda wet jaetatakse wiels maailma mere jagudeks:

1) Põhja jää meri, mis põhja pooli ümber jenni kui 67ma laiuuse sibiist saadik ulatob.

2) Lõuna jää meri, lõuna pooli ümber, jenni kui 67ma laiuuse sibiini.

3) Suur maailma meri Aasia ja Ameerikamaa wabel.

4) India meri lõuna pool Aasiat.

5) Atlanti meri Euroopa ja Ameerikamaa wabel.

Nendafammuti jaetatakse ka keif maa wiels maailma jagudeks.

1) Euroopa.

2) Aasia.

3) Ahwrika.

4) Ameerika.

5) Austraalia.

Ka inimesi arwatakse wiit seltsi olemad:

1) Kaukaasia selts, Euroopamaal ning põhja poolse Ahwrika ning Ameerikamaal elamas; see on üks walge inimese sugu.

2) Mongooli selts, Aasimaal, helepruuni nahaga.

3) Moora ehk Neegri selts, Ahwrikamaal, süsimustad, pehme lähara juustega.

4) Ameerika selts, Ameerikamaa pärisrahwas, punase wase karwa ihuga.

5) Malaji selts, Austraaliamaal ja Aasiamaa lõunapoolse saarede pääl; pruuni ihuwarwaga.

A. Eüroopamaa.

Hommiku pool puudub Eüroopamaa Afiamaast kinni, ja nende piirid on säälkohal:

Uralt mäed ja Uralt jõgi, mis Kaspia meresse jookseb.

Wastu lõunat on Eüroopamaa piirid:

Kaspia meri, Kaukasi mäed, Kaspia ja Musta mere wahel, Must meri, Konstantinopoli merekitsus, mis Musta merd Wahe merega ühendab, Wahe meri ja Giberaltari kitsus, mis Wahe merd Atlanti merega ühendab.

Wastu õhtud on Eüroopamaa piirid:

Atlanti meri, Kanaal, se on: merekitsus Prantsuse ja Inglismaa wahel, Saksamaeri, suur ja pisuke Belt, Taanifuningriikis, mis Saksamaeri Lääne merega ühendab. Lääne ehk Öhtu meri, Riia, Soome ja Botni lahedega.

Põhja poolt Eüroopamaad on ainult Põhja jää meri piiriks.

Eüroopamaa on 170,000 ruutpenikoormat suur ja sääl pääl elawad 303 millioni inimest, see on peaaegu wies jagu teigest maailma inimestest.

Enamiste teit inimesed, kes Eüroopamaal elawad, on ristiusku, ja oma sugu aru järel on: 70 mill. Romaanid ehk wana Ladina sugu, 90 mill. Germanid ehk Saksamaeri sugu, 70 mill. Slaawi ehk Wene ja Poola sugu, 10 mill. Madsaarid, 2 mill. Juudi sugu, j. n. e.

Neist on Roma-katoliku usku 140 mill., Kreeka-katoliku usku 80 mill., Ewangeeliumi usulist 70 millioni.

Nüüd pangem Euroopa maajaud ja riigid üfshaawal tähele ja nimelt:

I. Neid 3 lõuna poolist Euroopamaa poolsaart.

II. Niikift mis keft Euroopamaad on.

III. Euroopa põhjapoolsid saari ja poolsaari.

VI. Homitupoolist Euroopat, see on: Weneriifti.

I. Need kolm lõunapoolist Euroopamaa poolsaart.

Need kolm lõunapoolist Euroopamaa poolsaart on mägised ja keige soojemad maad Euroopas. Talwet ja lumesadu on sääal väga wäha. Kuused ja kased ei kaswa sääal mitte ja ei sigine sääal ka rukkid ega kaerad; aga selle eest kaswab sääal väga hästi riis, wiinapuud, apwelsiinid ja muud õrnad kasulikud puud.

1. Pirenäi poolsaar.

Esimene neist lõunapoolsist Euroopamaa poolsaaredest nimetatakse Pirenäi poolsaareks. Ta seisab Atlanti mere ääres ja on ühe kõrge mäe selja läbi Prantsusemaast lahutatud. Seda mäe selga kutsutakse Pirenäiks. Selle poolsaare jees on kaks riiki:

a) Portugali kuningriik 1800 ruut-penikoormat suur. Inimesi elab seal 4 miilioni. Nemad on Rooma-katoliku usku ja neil on oma isse keel. Päälinna nimi on Lissabon, Taju jõe ääres. Sel riigil on Aasia ja Ahwikamaal mõned saarekesed ja maakonnad.

b) Hispaania kuningriik, 9000 ruut-penikoormat suur. Inimesi elab sääal ligi 17. millioni.

Nemad on Rooma-katoliku usku ja neil on oma ise keel. Päälinna nimi on Madrid 200,000 inimestega. Sel riigil on ka Aafrias, Ahvrikas ja Ameerikas mõned maakonnad ja saared, kelle sees keige suurem Kuuba-saar hommitupoolses Ameerikas on.

2. Itaalia poolsaar.

Teine poolsaar on Itaalia kuningriik. Ta on Saksamaast kõrge mägestikku-rea läbi lahutatud, mis paiguti üle 10,000 jalga kõrge, nimega Alpid. Üks teine mäerind, nimega Apeniinid käib piktuti Itaaliamaast läbi. See riik on 6000 ruutpenik. suur ja sääl elavad 24 miljoni inimest, kes katoliku usku on, ja oma ise keelt räägivad. Päälinna nimi on Rooma linn, Tiiberi jõe ääres, kus katoliku rahwa ülem, nimega Paavst elab. Itaalia päralt on ka need saared, mis tema lähedal Wahe meres on. Nende seas on keigesuremad Sardiinia ja Sitsiilia saar, kus ka se kuuluis tulepurtsaw mägi Atna on, teine tulepurtsaw mägi on Itaalia maal Vesuw.

3. Kreeka poolsaar.

Kolmas poolsaar on Kreeka saar. Wähem jagu sest poolsaarest on Kreeka kuningriik, 890 ruutpenik. 1. mill. inimestega. Ateena linn on selle riigi päälinn. Rahwas räägivad isekeelt ja nende usk on Kreeka usk.

Suurem jagu seda Kreeka poolsaart, 9000 ruutpenik. 15 mill. inimestega on Türgi keisririigi päralt. Selle riigi päälin on Konstanti-

nõopoli linn. Dmeti on Türgi riigi pärast pääle seda weel 50,000 ruut=penik. Aasia= ja Ahwrikamaal. Türgi ja Afiamaal on tähelepäemise wäärt endine Juudamaa Jeruusalema linna ja Jordani jõega, mis Surnomeresse kallab; Ahwrikamaal Egiptusemaa Aleksandria linna ja Niiluse jõega, mis Wabe meresse kallab.

Türklasted on Muhamedi usulised ja neil on ka oma ise keel, aga nende walitsuse all on ka palju muu usu= ja keele rahwast, ja nimelt Eüroopa maajaus on pea kaks jagu risti ja üks jagu Muhamedi usulisi.

II. Riigid mis fess Eüroopamaad on.

Neis riikides on paras aga soojem ilm, kui meie maal. Keif meie ma puud ja wiljad kaswad ka sääl, aga pääle seda ka palju muud puud ja õrnemat wilja ja iseäranis wiinapuud.

1. Prantsusemaa.

Õhtupoolne riik nende riikide seast keskpaiga Eüroopa maajau sees on õhtupoolt Saksamaad Atlanti merd wastu Prantsuse priiriik, kelle riigivalitsust praegu üks rahwa poolest walitsetud ülem, Presidenti nime all, tallitab. Ta on 9,600 ruut=penikoormat suur, 36 1/2 mill. inimestega, kes enamiste keif katolifu usku on. Neil on oma ise keel. Selle riigi päalinn on Paris, Seine jõe kaldas, kus poolteist mill. inimest elab. Nimetamise wäärt linnad on Prantsuse maal ka Lioon ja Pordoo oma suuruse ja tubli kauplemise pärast. Prantsusemaa on üks

neist teigeparemaist ja rikamaist maist Euroopas. Kaudteede, kivitööde ja kanaalidega on tema läbi ja läbi ehitatud; ka on sääl palju kuulsaid wabrikuid ja põllutöö saab väga hästi tallitud. Prantsuse walitsuse all seisab Korsika saar, mis lõuna pool Prantsusemaad Wahe mere sees on. Pääle seda seisawad ka weel Prantsuse walitsuse all mitmed meresaaresed ja kohad Ahwrika, Aasia, Austraalia ja Ameerikamaal ja iseäranis se põhjapoolne äär Ahwrikamaad nimega Alschir, mis ise pea nii suur on, kui keif Prantsusemaa ja kus 3 mill. Araabiamaa innimesi elawad.

1. Ühendatud Saksia riigid.

Hommitu poolt Prantsusemaad, Prantsuse ja Wene riigi wahel on need ühendatud Saksia riigid, kelle üle Preiimaa kuningas nüüd Keisri nimega walitseb. Saksia riiki on ühtekokku 26. Nimelt neli kuningriiki: Preisi kuningriik päälinnaga Berliin, 6300 ruut-pennik. suur, 25 mill. inimesetega; Baieri kuningriik, kelle päälinn Münchjen, 1400 ruut-pennik. suur, 4 1/2 mill. inimestega; Sakseni kuningriik, 270 ruut-pennik. suur, 2 mill. inimestega, kelle päälinn Dreesden ja Würtembergi kuningriik, 350 ruut-pennik. suur, 2 mill. inimestega, kelle päälinn Stuttgart.

Kolm priilinna, mis ühed suured mereäärsed kaubalinnad on, nimega Hamburg, Lüübeck ja Breemen, ja pääle seda suurhertsogi, hertsogi ja würstiriigid. Keif riigid on ühtekokku 12,000 ruut-pennik. suured ja nende pääl elawad enam kui 40. mill. inimest.

Lähelepanemise wäärt on Saksamaal Reini, Oderi ja Elbe jõed, kellest kaks esimest Saksia

meresse ja kolmas Lääne meresse lõuna poolt õhtu poole joosivad. Saksarahwal on oma ise keel ja usu poolest on nemad muist katoliku ja muist Ewangeeliumi, Lutteruse ehk rehwormiirti usku, seda wiimast nimetatakse ka Kalwiini ja Tswingli usuks. Saksamaa riigid on risti ja põigiti raudteedega wõrgu kombel kaetud ja neis riikides on keige kunsti, tundmise, kauplemise, loomade kaswatamise, põllu ja wabriku tööde, — otsekui Eüroopamaa südames — keige suurem õitsemine. Mägedest kaewatakse sääl ka palju kwiisüssa, hõbedat ja muud metallid ja neist keewad ka palju palawaid ja mitmesugusid terwise wee hallikaid üles.

3. Sweitsimaa.

Lõuna pool Saksamaad, Saksja, Itaalia ja Prantsusemaa wabel on Alpi mägede pääl Sweitsimaa riik, mis 8000 ruut-penit. suur on ja 2 1/2 mill. inimesi toidab, kellest teine jagu rehwormiirti, teine katoliku usku on. Sweitsi rahwas walitsewad ennast ise ilma kuninga ehk würstita ja nende maa jaetatakse 23 kantoniks ehk jagudeks. Muist selle maarahwast räägib Saksakeelt, aga neis jagudes, mis Prantsusemaa lähemad, pruugitakse Prantsuse keelt ja Itaaliaa äärne rahwas räägib Itaaliaa keelt. Kuulus on Sweitsimaa elajapidamise ja suure wabrikude läbi.

4. Belgiamaa.

Põhjapool Saksamaad, Reini jõe ääres, Saksja ja Prantsusemaa wabel on Belgia kuningriik, 536 ruut-penit. suur, kus 5 1/2 mill. inimesi elawad. Selle riigi pääl on Brüssel. Belgia

rahwas on katoliku usku ja nende pääkeel on Prantsuse keel, et kül ka mitmes maakonnades Saksa keelt räägitakse. Kuulsad on Belgia rahwas oma wabrikude poolest.

5. Hollandimaa.

Põhjapool Saksamaad mereääres on Hollandi kuningriik, mis 640 ruut-penik. suur on ja kus $3\frac{1}{2}$ mill. inimest elavad. Hollandi rahwal on oma ise keel, mis Saksa keelega wäha kokku läib. Wähem jagu rahwast on sääl katoliku, aga suurem jagu Ewangeeliumi usku. Selle riigi päälinna nimi on Amsterdam. Wäga kuulsad on Hollandi rahwas oma elajapidamise, meresõitmise, haringa püüdmise ja kauplemise läbi. Hollandi walitsuse all on ka mitmed Indiamaa saared ja kohad, üks saarete Jaapanimaal ja mõned kohad Ahwikamaal ja Ameerika lõunapoolses jaus; mis keit ühie kokku ilma Eüroopamaa jagu arwamata 1200 ruut-penik. 20 mill inimestega suur on.

6. Austriamaa.

Wastu hommikut Saksamaast ja wastu õhtut Kreeka kuningriigist on Austria feisririik, mis suuruse poolest Weneriigi järgmine Eüroopamaal on, sest ta on 11,800 ruut penik. juur ja sääl elavad 35 mill. inimest. Enam kui kolmas jagu rahwast on Saksa rahwas, teised on muist Slaawi, muist Ungria rahwas, kellel omad iseäralikud keelemurded. Katoliku usk on pääusk, aga on ka hästigi Ewangeeliumi usulisi. Austria riigi päälin on Wiin, mis Donau jõe kaldal. Ses linnas elavad $\frac{1}{2}$ mill. inimest. Sääl riigis on wäga hää maa ja leitakse sääl palju metalli ja

rahwas on wabriku- ja tööde pääle, iseäranis kunsttööde ja tegemiste pääle väga mõislik ja agar.

III. Eüroopamaa põhjapoolsed saared ja poolsaared

1. Inglismaa.

Põhjapoolt Prantsusemaad on kaks suurt saart, teine suurem on 120 penikoormat pikk, nimega Inglismaa, teine vähem, nimega Irland ehk Sirimaa. Need kaks saart on ühe kuningaga walitsuse all ja nimetakse Brittaania kuningriigiks ehk Inglismaaks. See riik on 5700 ruut-penik. suur ja jääl sees elawad ligi 32¹/₂ mill. inimest. Inglismaa päälinn on London, Temse jõe ääres. See on see teige suurem kaubalinn maa pääl ja jääl sees elab 3 mill. inimest Inglis rahwal on oma ise keel, mis Saksa keelega wähe tokku kätb ja nende usk on Ewangeeliumi usk. Selle maa rahwas on väga kuulus teige oma tööde, iseäranis oma kaubaajamise ja meresõitmise läbi; ja nemad on ka väga rikkad ja nende wõimus üle maailma on suur. Nende walitsuse all seisawad Aasiamaal Indiamaa ühes nende ümberkaudse saarte ja umbes 300 mill. inimestega; Ahwikamaal on neil ligi 7000 ruut-penik; Ameerikamaal se põhjapoolne jagu ja mitmed saared; iseäranis ka Samaita saar Atlanti meres: ühtekokku 234,000 ruut-penik. ja üks suur jagu Austraalia maast. Üleüldse seisawad pääle Eüroopamaa riigi jagu Inglis walitsuse all 357,000 ruut-penik. umbes 400 mill. inimestega.

2. Taanimaa.

Põhjapool Saksamaast on Taani kuningriik, mis 2200 ruut-penik. suur on ja 1 1/2 mill. inimest toidab. See riik seisab enamiste saarte kaupa meres, sest ainult üks jagu, nimega Jüütland on kuiva maaga ühendud, teised selle riigi jaud on päris saared, nimega Hwüünen, Laaland ja Seeland, kus ka see päälinn nimega Kopenhagen pääl on. Rahwas räägib oma ise keelt, mis Saksa keelega pea ühte sünnib ja on Ewangeeliumi-Lutteruse usku. Taani wallitsuse all seiswad saared Island, Inglismaast põhjapool, saar Gröönland, Põhja-Ameerika kõrwas ja mõned muud weiksed saarekesed.

3. Rootsimaa.

Wastu põhja Taanimaaast on Rootsi kuningriik, mis 14,000 ruut-penik. suur on ja kus 4 3/4 mill. Ewangeelium Lutteruse usu innimesi elawad. Öhtupoolt on Rootsi riigil Atlanti- ja Saksa meri põhja poolt jää meri, wastu öhtut Lääne meri, Soomemaa piiriks. Rootsi kuninga wallitsuse all on kaks riiki: päris Rootsi riik, kelle päälinn Stockholm ja Norwegi riik, Atlanti mere rannas. Mõlemil riigil on oma ise keel, mis Saksa keele moodi. Aga põhjapoolses külma maa jagudes elab ise rahwa sugu nimega Lappi rahwas, kel jälle oma ise keel on. Rootsimaa on väga mägiline ja inimesed ei saa sääl mitte pa ju põldu teha, peawad kalapüüdmise ja rauakaewamise läbi oma ülespidamist saama. Loppimaa ei kanna külma pärast ühtegi wilja ja rahwas toidab ennast pödradest.

IX. Hommikopoolne GÜROOPAMAAS eht WENNEMAA.

Keit hommikopoolist jagu GÜROOPAMAAS täidab Wene keisririik, mis maalaiuse poolest keige suurem riik maa pääl on, sest ta on 380,000 ruut=penik. suur ja sääl sees elawad enam kui 70 mill. inimesi. Keist on GÜROOPA JAUST 90,000 ruut=penik. 60 mill. inimestega. GÜROOPAMAAS JAU WENNEMAAAS ON suured järwed: Ladoga, Dnega, Ilment, Peipsi ja Würtzjärw; jõgi, mis Walge meresse jooseb on: Twina jõgi, mis Lääne meresse jooswad on: Neewa, Maroowa, Koiwa (Aa) ja Tüüna; mis Musta meresse jooswad on: Dniester, Dnepper ja Don ja mis Kaspia meresse jooswad on: Wolga ja Uural. Põhja=Asia JAU WENERIIGIS eht SIBERIMAAS oma Kamtsatka poolsaarega tuleb 3 jõge nimetada, mis põhja jää meresse jooswad: Ob, Jenesei ja Lena, kelle kallastel linnad Tobolsk, Omsk, Tomsk ja Irkutsk on, ja Amuri jõgi, mis suure maailma meresse jookseb. Weneriigil on 2 päälinna teine Neewa jõe äres nimega Peetersburg, üle poole miljoni inimestega, teine keit Weneriiki nimega Moskwa poole mill. inimestega.

Sest et Weneriik 77. põhjalaiuse kraadist kuni 38. kraadini ulatab, on iseenesest mõista, et keige nende maade sees ühesugune ilm ei ole. Põhja=poolse JAU sees senni kui 57. kraadini on maa enomist wäga külm, kanab pisut wilja ja seisab suuremast jaust soode ja rabade all; aga lõuna poolse JAU sees Musta mere ümber on see maa

nenda lämmi, et wiinapuud ja wiigipuud wäljas
 figiwad. Weneriigi walitsuse all seisawad ligi 100
 jagu rahwast, kellel igal oma ise keel ehk keele-
 murre. Neist on keige enam Wenerahwast, pääle
 seda Soomlased, Poolarahwast, Saksarahwast,
 Juuda-, Läti-, Gestirahwas j. n. e. Nende rah-
 waste seas on umbes arwata 52 mill. Kreeka usku,
 9 mill. Katoliku, 3 mill. Ewangeeliumi ja 2¹/₂ mill.
 Juuda usku; enam kui 2 mill. Muhamedi usku
 ja 1 mill. ka paganaid.

Eüroopa Wenemaa jaütatakse 7 jagudesse:

a) Paltimere kubernemangud.

b) Suur Wenemaa.

d) Weiße Wenemaa.

e) Lõuna Wenemaa.

g) Hommiku Wenemaa.

h) Dõhtu Wenemaa.

i) Poolamaa.

Neid kubernemangusi on ühtekokku 48, keda ku-
 berneride ehk Keisri saadikude läbi walitsetakse.

a) Paltimere kubernemangud.

Palti kubernemangusid on 5.

1) Peterburgi kub. 900,000 inimestega, kelle
 sees pääle Peterburgi linna Kronstadt, Peter-
 burgi kaitsemiseks ehitud sõalinn, ja Narwa, üks
 kuulus wabrikulinn nimetada tuleb.

2) Soomemaa 1¹/₂ mill. inimestega, kes
 Ew.-Lutteruse usku on. Suuremad linnad on
 sääl Helsingborg ja Wiiborg.

3) Tallina kub. 370 ruut-penit. suur, 300,000
 inimestega, kes enamiste keel Ewang.-Lutt. usku

on. See kubernemang jaetatakse 4 maakonnaks: a) Harju maakond, kus Tallina 32,000 inimestega ja Baldiski linn on; b) Wirru maakond, Rakvere linnaga; d) Järva maakond, Paide linnaga ja e) Lääne maakond, Haapsalu ja Pihula linnadega. Sellesama maakonna järele on ka Hiiumaa, Vormsi ja Noarootsi saared. Tallina kubernemangus on üleüldse 47 kihelkonda.

4) Liivimaa ehk Riia kubernemang 900 ruut-penit. suur, peale mill. inimestega. Neist on wiimse ülelugemise järele 811,215 Ewang.-Lutt. ja 164,377 Kreeka usu. Maakonnast on 9: a) Riia ja Wolmre linnade maakonnad. Riia linnas elavad 102,000 inimest ja Wolmres 2000. Riia maakonnas on veel Lemsi linn 1400 inimestega ja väike linnatene Düünamünde, Lüüna jõe suus; b) Wõnnu ja Walga linnade maakonnad. Wõnnus on 3000 ja Walgas 3500 inimest; d) Tartu ja Wõru linnade maakonnad. Tartus on 21,000 ja Wõru linnas 2000 inimest; e) Willandi ja Pärnu linnade maakonnad. Willandi linnas on 3000 ja Pärnus 9000 inimest. Ühesamaks maakonnaks arvatakse Saaremaa, Kuresaare linnaga kus 3000 inimest elavad, ja Muhu, Rihnu ja Ruhnu saared.

Liivimaa on 9 silla-, 4 landrihti-, 4 kreisrihti- ja 30 kihelkonna kohtusi, 175 Ewang.-Lutt usu ja 127 Kreeka usu kirikut.

Rõigefõrgem mägi on Munamägi Rõuge kihelkonnas, 1000 jalga merepinnast kõrgem. Järwi on siin 1000 ja neist on feigesuuremad: Peipsi järw 75 wersta pikk ja 50 lai; Pihkwa järw 24 wersta pikk, Würtsjärw 33 wersta pikk ja 22 lai.

Suuremad jõed on Düüna, Na ehk Rõiva, Sallatsi. Pärnu ja Oma jõgi.

5) Kuuramaa ehk Miitawi kubernemang 495 ruut penil. suur, 574,000 inimestega. Ses kubernemangus on 9 maakonda ja 11 linna. tallest feigesuuremad: Miitau 23,000, Liibau 10,227, Bauske 4000, Jakobstadt 4200, Wridrihstadt 4000, Luffum 3700, Goldingen 4500 ja Windau 4000 inimestega.

b) Suur Wenemaa.

Suure Wenemaal on 19 kubernemangud, kes enamiste feif oma päälinnade nimede järele nimetud on: 1) Moskwa, 2) Smoleenskt, 3) Pihkwa, 4) Twer, 5) Nowgorod 6) Dloonskt, päälinn Petrosawoodskt, 7) Arhaangel, 8) Woloogda, 9) Jaroslaw, 10) Kostromaa, 11) Wladiimir, 12) Nisnei Nowgorod, 13) Tamboow, 14) Näsaa, 15) Tuula, 16) Kaluga, 17) Dreell, 18) Kürsk ja 19) Wo-roones.

d) Väike Wenemaa.

Väike Wene ehk Ukräni-maal on 4 kub., kes oma päälinnade järele nimetatasse. 1) Kiew, 2) Tserniigow, 3) Poltaawa ja 4) Harlow. Need kubernemangud on oma häduse läbi väga wiljakaswatajad.

e) Põuna Wenemaa.

Põuna Wenemaal on 4 kub., 1) Sefaterinoslaaw, päälinn Sefateriinoslaaw, 2) Kersoonn, päälinn Kersoonn, ses kubernemangus tuleb ka Ddesja

linn Musta mere ääres nimetada. 3) Tauria, Krimmi poolelaarega. Päälinn on jääl Simweropol ja üks suur linn on Sewastopol. 4) Besaraabia, päälinnaga Kiszeneew. Lõuna Wenemaa järele on ta Donni jõe ja Musta mere Kassaate maa.

g) Hommikü Wenemaa.

Hommikü Wenemaal on 9 kub., kes oma päälinnade järele nimetatakse: 1) Astrahan, 2) Saraatow, 3) Samaara 4) Dorenburg, 5) Kaasan, 6) Simbirsk, 7) Pensa, 8) Wiätka ja 9) Perm.

h) Shtu Wenemaa ehk Pittowimaa.

Shtu Wenemaal on 8 kub., 1) Wilna, 2) Rowno, 3) Witepsk, 4) Mohilew, 5) Minsk 6) Woliinia, 7) Podoolia ja 8) Bialostok.

i) Poolamaa.

Poolamaal on 8 kubernemango. Tema päälinn on Warsau.

Weneriigi päralt on weel Aasia Siberi ja Kaukaasimaa.

B. Aasiamaa.

Reigesuurem nende wie maailma jagudest on Aasiamaa, sest ta on 900,000 ruut penik. suur ja jääl elawad 700 mill. inim. st.

Aasiamaa piirid on: wastu põhja Põhja jäämeri; wastu hommikut suur maailma meri;

wastu lõunat India meri ja wastu õhtut Araabia wain ehk punane meri, maakitsus Suuets, Wabe meri, Must meri, Kaukasi mäed, Kaspia meri ja Euroopamaa.

Mäed on Aasiamaal pääle Kaukasi ja Urali mägede Himalaaja mäed põhjapool India-maad, mis keigeförgemaks mägedeks üle keige maa peetakse — nad on 26,000 jalga kõrged — ja Liibanoni mäed Wabe mere ääres. Suured jõed on: Indus ja Ganges Indiamaal, Jantselikian Hiinamaal Gühwrat, Tiigris mis Persia lahe, Urali jõgi, mis Kaspia meresse ja Jordani jõgi, mis Surnu meresse kallawad. Oma suuruse pärast nimetamise wäärt on ka Urali järw. Aasiamaa põhjapoolsed maad on Siberimaa. Sääil on ilmad nii külmad, et selle maa põhjapoolses jaus maa alt ikka külmetand jääb; sääil elawad walged jääkarud ja põhjapõdradega ja koertega sõidetakse. Aasiamaa lõunapoolsed maad ulatawad keige palawama maa jooneni, kus elewantid, tiigrid ja ahwid elawad ja inimesed liia sooja ilma pärast üsna alasti käiwad. Oma suuruse pärast on Aasiamaal nimetamise wäärt, õhtupool suure ilma mere serwas.

1) Hiina keisririik, kelle päälin Pekking on. See riik on keiges mailmas keige perelam, sest sääil elawad 72,000 ruut-peniik. peäl rohkem kui pool Aasiamaa rahwast. Hiinamaal kaswab üks wõsusarnane puu, kelle lehed ja dield meie teeweeks pruugime. Rahwas on sääil keik pagana usku.

2) Aasia ja Ahwrika wahel, Araabiamaa, kus wäga palawad ilmad on. See maa on mitme

weikese walitsejate käes, kes enamiste ifka teine teisega tülitsewad. Muist Araabiamaad on kõrbe- maad. Kuulus on see maa oma hea hobuste ja lohwi signemise poolest.

3) Persiamaa.

Aasia päralt on ka mittu saart, tellest teige suuremad: Jaapan, hommikopool Afiamaad ja lõunapool: Sumatra, Saawa, Borneo, ja Tseelebes. Suurem jagu inimesti Aasiamaal on pagana-usu rahwas. Araabia, Persia ja India maal on ka Muhamedi sulisi, aga tänini en ristiusu rahwast sääl wäga wäha, et kül ristiusu kuulutajad sääl armuõpetust kuulutawad.

D. Ahwrikamaa.

Ahwrikamaa on teigilt poolt meredest ümber- piiratud: põhjapoolt Wähe merest, õhtupoolt At- lanti merest ja homiku poolt India ja Punasest merest; ainult 15 penikoorma laia Suuetši maa- kitsusega puutub tema Aasiamaaga kokku. Ah- wrikamaa on Eüroopamaast 3 korda suurem, aga ometi ei ole liia palawuse pärast sääl mitte palju enam rahwast kui Eüroopamaal.

Selle maa rahwas, mis enamiste Neegri sugu, on wäga harimata; selged paganad, ja nende juures walitseb rufika õigus, inimeste tapmine, riisu- mine ja rop elu. Iseriikifid ei wõi Ahwrikamaal mitte palju nimetada, sest et üksnes mereäärseid maad sest maast tänini tuttawad on.

Põhjapoolses Ahwrikamaas on ka kõrged mäed, mis pitkuti homikupoolt õhtupoole sest maast läbi- jooksewad, nimega Atlas mäed ja õhtupoolt neist

mägedest on üks suur liivaförbe-maa nimega Sahara, 2000 penikoormat lai ja 700 ptt, kellest kamelidega läbikäitakse. Atlasfi mägedest jooksewad need jõed Atlanti mere poole: Senegal, Gambia ja Niiger ja pääle nende jõgede on ainult Niiluse jõgi Egiptuse maal oma suuruse pärast nimeamise väärt. Ahwrikamaa päralt on ka weel Madegaskar, üks suur saar õhtu poolsest maast.

E. Ameerikamaa.

Ameerikamaa, mis 380 aasta eest alles ülesleiti, on teigilt poolt meredest ümberpiiratud ja nimell: põhjapoolt, põhja jää merest, hommikupoolt Atlanti merest oma Meksiku lahega, lõunapoolt lõuna jää merest ja õhtupoolt suurest maailma merest. Ameerikamaa jautatakse kahte jalku: põhja ja lõuna Ameerikaks, mis Paanama 6 penikoormat laia maakitsuse läbi ühes on. Tema pikkus põhjapoolt kunni lõunani on 2000 penikoormat.

Sääl elawad 84 $\frac{1}{2}$ mill. inimest 755,000 ruutpenik. pääl. Kordileera mäed jooksewad suure maailma mere ääres Ameerikamaast pitkuti läbi. Suured jõed, mis Atlanti meresse kallawad, on Mississippi põhjapoolses Ameerikamaa jaus ja lõunapoolses jaus maailma teige suurem jõgi Amatson, kes 5400 wersta ptt ja mere ligidal 84 wersta lai on, ja weel Drinoko ja Gaplata. Ameerika päralt on ka mõned saared, kelle seast teige suuremad Atlanti meres: Kuubo, Jamaika, Häiti ja Portoriiko.

Põhjapoolses Ameerikas walitseb Inglismaa keel ja Ewangeeliumi usk ja suurem jagu rahwast, kes sääl elawad, on Inglismaalt ja Saksamaalt senna elama tulnud. Ometi elawad sääl ka Ahwrikamaalt pärisorja aru pääle toodud Neegri rahwas ja üks paar millionit wana Indiani rahwast, mis enne selle maa ülesleidmist teif seda maad täitsid. Praegu on sääl suurem wõimus põhja Ameerika ühendud 33 priiriikide käes. Nende päälinn on Washington, kus nende iga 4 aasta pärast rahwast uueste walitsetud president ehk pääülem elab. Nende teigesuurem kaubalinn on New-York, Atlanti mere ääres. Need riigid on 150,000 ruut-penif. suured ja sääl elawad 32 mill. inimest.

Lõunapoolses Ameerikas walitseb Hispaniamaa keel ja katoliku usk.

G. Austraalia.

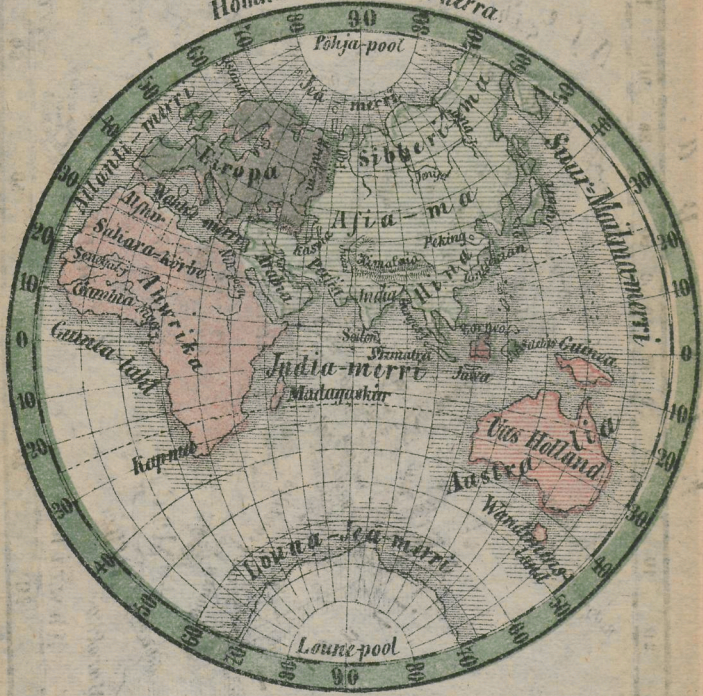
Austraalia seisab õhtolõuna pool Aasi maast suure maailma mere ja India mere wahel ja on saare sarnane. Tema on 160,000 ruut penif. suur, kellest seitse kahesandiku selle teige suurema saare Ne-Hollandimaa pääle arwatakse. Teised saared on weel Nus-Güinea, Nus-Seeland (mere maa) Wandtimensland ja Sandwihhi saared. 4 $\frac{1}{2}$ millioni inimest elawad sääl.

Nende saarede pääl on enamiste Inglis walitsus ja palju Inglismaa rahwast on ennast senna asutanud. Austraalia päris rahwast on sääl weel wäga wäha.

E u r o p a .

Hommiiko poolne pool kerra.

Lounes-pool

Lounes-meri

Austraalia

India-merri

Aasia

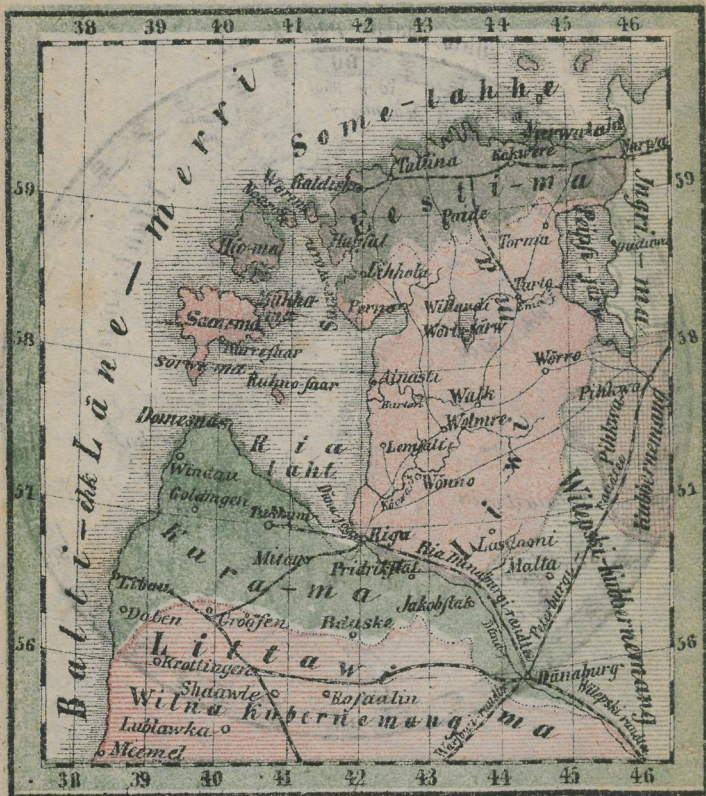
Euroopa

Pohja-pool

Õhto poolne pool kerra

Palti = merre Kubbernemangud.

H. Bayknammi kiwitruk.

Fr. R.
Kreuzveldt nim.
Eesti KSY Riiklik
Raamatulogu

An 880

Geographwi